

Крупне реформе на унутрашњем плану и динамична спољна политика коју је Партија правде и развоја (*Adalet ve Kalkınma Partisi*) иницирала након победе на изборима новембра 2002. године, обезбедили су премијеру Тајипу Ердогану нове гласаче, али и подршку турских пословних кругова. У условима у којима економија игра све значајнију улогу у унутрашњој и спољној политици Турске, све је мање приметна разлика у ставовима представника турског „секуларног“ и тзв. „зеленог капитала“. Најсвежији пример је свакако недавно одржан референдум. Уз веома висок одзив бирача (77,4%) са 57,98% за и 42,02% против, Турска је на референдуму одржаном 12. септембра ове године ставила ван снаге 26 члана устава из 1982. године, и тиме, барем се тако чини, затворила поглавље новије турске историје започето војним ударом 12. септембра 1980. године. [\[1\]](#)

Легализација заокрета

Успешан исход референдума могао би да значи дефинитиван одлазак бившег председника „Кенана Еврена и другова“ у уџбенике историје, а како ствари стоје, можда и на оптуженичку клупу. [\[2\]](#) Турски бизнисмени су у великој већини у својим првим реакцијама на вести о позитивном исходу референдума, поздравили његов успех. Према њиховом мишљењу он ће, уз наставак реформи, осигурати Турској већу унутрашњу стабилност и легитимитет код Курда, а самим тим и остале неопходне предуслове за још веће инвестиције у земљи и иностранству. „Кључно оружје Партије правде и развоја у њеном наступању ка истоку није вера већ трговина“.

[\[3\]](#)

Председник исламским круговима блиског „Независног удружења индустријалаца и привредника“ (

Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği - MÜSİAD

) Омер Џихад Вардан (

Ömer Cihad Vardan

) и председник Скупштине турских извозника Мехмет Бујукекши (

Mehmet Büyükekşi

) само су неки од многих који су се огласили и поздравили су успешан исход референдума, док су малобројнији попут Метина Шена (

Bosphorus Gaz

) били далеко опрезнији у својим коментарима. „Резултат референдума ће на кратке стазе позитивно утицати на пословне кругове и економију, али ипак остаје да се види како ће резултат утицати на турски народ на средње и дуге стазе“.

[\[4\]](#)

Веома утицајно „Турско удружење индустријалаца и привредника“ (*Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği* - *ÜSiAD*

), иначе блиско секуларним круговима

изашло је у јавност писаним саопштењем у коме се констатује да су промене појединих чланова устава позитиван, али и даље недовољан корак који мора бити праћен доношењем новог устава. „Циљ мора бити доношење устава за 21. век који ће бити резултат општег консензуса и израз истинске жеље власти да обезбеди слободан живот грађанима“ каже се у саопштењу

TÜSiAD

-а.

[\[5\]](#)

Разлози (не)успеха

Резултат референдума, који Ердоган представља као тријумф демократије над аутократизмом и чије ћемо лице и наличје имати прилике да видимо у наредном периоду, последица је вишедеценијског заваривања турских генерала, као и партија које су профитирале захваљујући подршци војних кругова да се бајонетима може обликовати јавно мњење. Да турска демократија баш најбоље не функционише, показали су војни удари из 1960, 1971, 1980 и 1997. године када су Турске оружане снаге „морале“ да интервенишу и сачувају изворну чистоту кемализма. Конзервативна Анадолија је у неколико наврата преко премијера Аднана Мендереса и Тургута Озала покушала да потисне тзв. „беле Турке“ који су држали сву политичку и економску власт, и да на тај начин „губитнике транзиције“ укључи у привредни и политички живот. Као по обичају, пророци нису дочекали да ушетају у „обећану земљу“. Та част припала је каснијим баштиницима њихових идеја, оличеним у Ердогановој Партији правде и развоја.

Прелазак на директан избор председника, као и сам чин избора Абдулаха Гула (*Abdullah Gül*), за

председника државе били су само увод у велике промене. Доласком Гула на место председника, Хајруниса Гул (*Hayrünnisa Gül*

)

постала је прва „покривена“ „прва дама“ у историји Турске, а незадовољни генералима није остало ништа друго него да прихвате ту, за њих горку, реалност. Наиме, оштрица турског бајонета је отупела до те мере да владајућа партија војску више не перципира као озбиљног противника. Партија правде и развоја је протеклих година успешно избегла све замке, и са судским процесом „Ергенекон“, први пут из дефанзиве прешла у контраофанзиву.

За разлику од ранијих времена, овога пута је изостала преко потребна подршка Вашингтона за насилну промену власти, а сам Вашингтон се у неколико наврата у протеклих 8 година, како преко званичних, тако и преко неформалних канала отворено успротивио војном удару као решењу. Овај став САД несумњиво је позитивно утицао на владајућу партију да истраје на путу демократских реформи. Очигледно је да три страха, која су „држала“ војску у игри на политичкој сцени Турске, више нису довољан гарант за очување вишедеценијског привилегованог положаја чувара Ататурковог завештања. Курдски проблем који је годинама био вероватно најбољи пример у ком степену турски генерали немају поверење у цивилну власт, „исламска претња“ (*irtica*) и „синдром Севра“ (

Sevr Sendromu

), наметнули су матрицу по којој је свако осим војске проблематичан и сумњив. Међутим, ова „света крва“ турског друштва ни после вишедеценијског ангажовања на југоистоку земље није успела да ситуацију стави под контролу, што је у неким политичким круговима изазвало сумњу да Турске оружане снаге (

Türk Silahlı Kuvvetleri

), зарад задржавања свог више него привилегованог положаја у турском друштву, и нису баш заинтересоване за решавање курдског проблема. По мишљењу истих, решење овог проблема би довело до слабљења утицаја војске у политичком животу земље, смањења војног буџета, као и постепеног нестанка већ поменутог „синдрома Севра“ и „велике светске завере“. Другим речима, војсци би се одузео ексклузивитет у одбрани националних интереса. Уместо Ататуркове пароле „Срећан је онај који каже ја сам Турчин“ (

”
Ne mutlu Türküm diyene

“

) и негирања постојања Курда, Ердоганова Партија правде и развоја је започела политику отварања према Курдима и у склопу државне Турске радио телевизије отворила посебан телевизијски канал на курдском језику. У борби за секуларизам, која очигледно није ништа друго него борба за чување давно „заслужених“ привилегија, ни модернизам као аргумент више није на страни секулариста. Умерени исламисти и те како воде рачуна о модернизацији, те војска свакако више није неопходна као „авангарда реформи у земљи“.

[6]

Покушај Уставног суда да забрани Ердоганову партију из 2008. године није уродио плодом. Партија правде и развоја се „провукла“ са једним гласом и избегла затварање, а познати стручњак вашингтонског Института за Блиски исток Сонер Чагаптај (*Söner Çağartay*)) целу „игру“ је објаснио сликовито. „Одлука је елегантно решење“, каже Чагаптај. „Ако Партију правде и развоја замислимо као реку која се излила на обале, суд је само поставио насипе да је врате у своје корито. Није поставио брану“.

[7]

Неадекватна кампања опозиције и катастрофално лоша кадровска решења у превасходно Ататурковој Народно-републиканској партији (*Cumhuriyet Halk Partisi*), већ дуги низ година иду у корист Тајипу Ердогану, те би циничнији комотно могли рећи да Ердогану поред постојеће опозиције и није била потребна велика маркетиншка кампања на досадашњим изборима.

Многим бирачима, који иначе никада не би гласали за Партију правде и развоја, довољан је био поглед на противнички табор, предвођен Денизом Бајкалом (*Deniz Baykal*) и од недавно новим лидером Кемалом Киличдароглуом (*Kemal Kılıçdaroğlu*), да промене страну и пробају нешто ново. Ертан Ајдин (*Ertan Aydın*), оснивач агенције Полмарк коју поједини сматрају „дубоком Партијом правде и развоја“, оценио је да „Народно-републиканска партија под контролом Политбироа, чији су чланови имају преко седамдесет година, реално није имала шансе у одмеравању снага са машинеријом Партије правде и развоја и њеним младим маркетиншким стручњацима наоружаних Ајпод уређајима и Блекбери телефонима“.

[8]

Са друге стране, ослушкујућу пулс народа, Партија правде и развоја је још на ранијим изборима веома спретно у први план истицала економске теме и током изборних кампања избегавала питање секуларизма, сматрајући га неважним за животни стандард грађана. Тиме је успешно прибавила себи имиџ партије која се бави свакодневним проблемима обичних грађана. Сређивање постојећих и изградња нових паркова, породичних излетишта, нових стамбених четврти, надземних пешачких прелаза, осавременивање јавног градског превоза, организовање бесплатних концерата уз такође бесплатан превоз допринели су победи Тајипове партије широм Турске.

„Нема стајана, идемо даље“

Судећи по најавама министра за индустрију и трговину Нихата Ергуна (*Nihat Ergün*), дакле једног од важнијих имена из редова Партије правде и развоја, није искључена могућност кандидовања садашњег премијера Тајипа Ердогана на наредним председничким изборима.

[9]

Оно што међутим са сигурношћу можемо констатовати је да успех на референдуму додатно учвршћује

Ердоган

ову позицију, који сада може мирније да планира кампању за изборе 2011. године и покуша да гласаче са референдума претвори у гласаче Партије правде и развоја. У намери да се издигне изнад дневне политике и „приграби“ део бирача који су на референдуму гласали за промене а нису део бирачког тела Партије правде и развоја, премијер Ердоган је промену чланова устава окарактерисао као „државни а не пројекат његове Партије правде и развоја“. Тачно на 50-годишњицу извршења смртне казне, на коју су након војног удара 1960. године били осуђени тадашњи премијер Мендерес, министар спољних послова Зорлу и министар финансија Полаткан, актуелни премијер Реџеп Тајип Ердоган је у присуству Мендересовог сина, Ајдина, 17. септембра посетио гробове ових „мученика за демократију“ (

”*demokrasi şehitleri*”

).

Тиме

је

искористио још једну прилику да себе представи као настављача њихове политике демократизације Турске.

Одлука да се референдум спроведе тачно на 30-годишњицу војног удара то најбоље потврђује.

Уклањање члана 15 устава, који је организаторима војног удара од 12. септембра давао имунитет од кривичне одговорности

отворило је могућност да се против њих покрену судски поступци.

[10]

Судећи по насловима већине дневних листова у Турској након референдума, а узимајући у обзир досадашња искуства са судским процесом Ергенекон, обрачун са „коловођама“ 12. септембра изгледа неминован.

[11]

Да све води у том правцу, видело се и из интервјуа који је син покојног Тургута Озала, Ахмет,

дао пре неколико дана за дневни лист

Radikal

.

[12]

Ахмет Озал је у јеку прича о одговорности водећих људи 12. септембра, отворено довео у везу бившег секретара Националног савета за безбедност, генерала Сабрија

Јирмибешоглуа (

Sabri Yirmibeşoğlu

), са организовањем и заташкавањем неуспелог атентата на премијера Тургута Озала 1988. године. Том приликом је нагласио да Јирмибешолу, поред наведеног, има удела и у другим неформалним акцијама турске војске. Покретање судских поступака против вођа војног удара из 1980. године је потез који би могао да испровоцира

најконзервативније елементе официрског кора. Такав сценарио је, у садашњем односу снага, мало вероватан јер се чини да војни кругови не располажу са довољно снаге да се одупру акцијама владе. Додељивање војсци места које је карактеристично за оружане снаге у западним демократијама, тј. ограничавање њеног деловања на питање одбране земље од евентуалног агресора ће сасвим сигурно помоћи да демократија у Турској напokon заживи, као што ће и пружити шансу Турској да се извуче из друштва држава трећег света, односно оних држава у којима се демократски изабране власти смењују не на изборима већ војним ударима или пучевима.

Ипак, колико ће копање по прошлости утицати на стабилност Турске и у којој мери ће бити од користи владајућој партији остаје да се види. Чини се пак да је „новој Турској“ у овом тренутку потребније исправљање грешака прошлости и мирење са њом по јужноафричком сценарију, од отварања старих рана. У прилог томе говори и чињеница да добар део бирачког тела Турске није поздравио промене устава. Наиме, иако аналитичари у Турској сваку победу од 55 до 60% сматрају убедљивом победом (

”*güçlü bir evet*”

), постотак од 42% оних који су гласали против уставних реформи сведочи о дубокој подвојености бирачког тела Турске. Ни „непристрасна“ оцена резултата референдума познатог турског колумнисте, новинара и током деведесетих година једног од апологета неоосманизма Џенгиза Ћандара (

Cengiz Çandar

) да „резлутат од 58 напрема 42% чини тврдње о подели у друштву неоснованим“, не може да сакрије ту чињеницу.

[\[13\]](#)

Такође, не треба заборавити да сви који су гласали за промене на референдуму нису гласачи Тајипа Ердогана нити исламисти. Ради се пре свега о хетерогеном блоку противника 12. септембра. Свако од њих, међутим, референдум види другачије и жели да капитализује победу у складу са својим интересима.

Досадашња искуства са партијама које су у Турској етикетиране као исламистичке, јасно су показала да су „прокужени“ исламисти много већи реалисти у односу на своје противнике. За разлику од „секуларних демократа“, који су гласајући за уставне промене сматрали да тиме помажу реализацију вишедеценијског турског сна о пуноправном чланству у ЕУ, партије означене као исламистичке добро знају да од чланства у ЕУ нема ништа. Ипак, то им не смета да чланство у ЕУ прокламују за главни спољнополитички циљ Турске и да усвајајући европске вредности уклоне све домаће препреке на путу ка апсолутној власти и подрију секуларизам. Ношење вела, забрањено од стране Ататурка, се више не представља као покушај реисламизације турског друштва, већ као „жеља за поштовањем људских права“. „Ми морамо поштовати ово право, као што се оно поштује у Сједињеним Државама. На пример, моје ћерке (због вела – прим. аут.) не могу да похађају школу у овој земљи, али могу у Сједињеним Државама“ изричит је Ердоган. [\[14\]](#)

С обзиром на то да недостатак спољне подршке и унутрашње противљење чини у овом тренутку војни удар мало вероватним, јасно је да ће доста тога зависити како од тактичности саме Партије правде и развоја тако и од умешности опозиције да се прилагоди новонасталим околностима. Када је реч о Народно-републиканској партији, демократија не сме да буде схваћена као директна претња и увод у коначан пораз секуларне државе, већ пре као изазов да се противник порази сопственим оружјем. Време у коме се Народно-републиканска партија крила иза скута Турских оружаних снага је прошло, те је неопходно да се она, прихватајући „нова“, демократска правила игре, уз наравно сређивање прилика у сопственим редовима (подмлађивање кадрова и бављења актуленим живтоним питањима), преобрази у савремену партију и изгуби елитистички карактер. Једино таква, „редизајнирана“ Народно-републиканска партија има шансу да се наметне као алтернатива владајућој партији, преузме улогу лидера демократије у Турској и да на тај начин дође у позицију да сама одређује правила игре. Наставак садашње политике партију води сасвим сигурно само у пропаст. Што се пак супарничке Партије правде и развоја тиче, неколико година стар слоган „Нема стајања, идемо даље“ (*Durmak yok, yola devam*) и даље је актуелан. До испуњења свих одредби политичког тестаментa Мендереса и Озала.

[1] Опширније о резултатима видети: „63 Şehir ‘Evet’ Dedi“, *Milliyet*, Интернет, <http://www.milliyet.com.tr/63-sehir-evet-dedi/siyaset/haberdetayarsiv/15.09.2010/1288304/default.htm>, 13/09/2010.

[2] Током и у периоду након војног удара од 12. септембра 1980. године, ухапшено је 650 000 лица, 1 683.000 грађана су постали предмет интересовања турске државне безбедности, док је у 210 000 судских процеса осуђено 230000 лица. Видети: İsmail Saymaz, „28. Yılında 12. Eylül Protesto Ediliyor“, *Radikal*, Интернет, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetay &ArticleID=898148 &Date=11.09.2010&CategoryID=77>, 11/09/2008.

[3] Видети: Delphine Strauss, „Turkey’s Ottoman Mission“, *Financial Times*, Интернет, http://www.ft.com/cms/s/0/af859474-d868-11de-b63a-00144feabdc0.html?nclick_check=1, 01/12/2009.

[4] Видети: „Güçlü Evet“, *Referans Gazetesi*, Интернет, http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?HB_R_KOD=143697, 13/09/2010.

[5] Видети саопштење Турског удружења индустријалаца и привредника од 12. септембра 2010. године: http://www.tusiad.org/FileArchive/basin_bulteni_2010_67.pdf, 17/09/2010.

[6] Видети: „Турска и Ирак“, *НИИ*, 30. октобар 2003, стр. 4.

[7] Видети: Sabrina Taverbise, Şebnem Arsu, „Court Declares Turkey's Ruling Party Constitutional but Limits Its Financing“, *The New York Times*, Интернет, <http://www.nytimes.com/2008/07/31/world/europe/31turkey.html>, 31/072008.

[8] Истраживање које је средином лета спровела агенција Полмарк било је најближе резултатима референдума. Агенција Полмарк је у свом истраживању предвидела победу Тајипа Ердогана на референдуму са 57%. Видети: Aslı Aydıntaşbaş, „Derin AK Parti'de Zafer Gecesi“, *Milliyet*, Интернет, http://www.milliyet.com.tr/derin-ak-parti-de-zafer-gecesi/asli-aydintasbas/siyaset/yazardetay/13.09.2010/1_288325/default.htm, 13/09/2010.

[9] Видети: „Erdoğan Çankaya'nın Rakipsiz Adayı“ *Radikal*, Интернет, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetay&ArticleID=1019259&Date=17.09.2010&CategoryID=78>, 17/09/2010.

[10] Видети: *T.C. Anayasası*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2007. p. 135.

[11] Видети: „Darbecilere Yargı Yolu Açıldı“, *Zaman*, Интернет, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?>

[haberno=1027030&title=darbecilere-yargi-yolu-acildi](#)
, 13/09/2010.

[12] Видети: „Özal Suikastının Ardında O General Var!“, *Radikal*, Интернет, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetay&ArticleID=1020030&Date=21.09.2010&CategoryID=77>
, 21/09/2010.

[13] Видети: Cengiz Çandar, „Bak, Orada 58'e 42 Yazıyor“, *Referans Gazetesi*, Интернет, [http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?HBR_KOD=143734 &YZR_KOD=15](http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?HBR_KOD=143734&YZR_KOD=15)
, 14/09/2010.

[14] Видети: Lally Weymouth, „Soothing Talk From Turkey“, *Newsweek*, November 18, 2002, p. 27.